

УДК: 796.011.3:373.1

Інна Омеляненко

Сучасні вимоги до конструювання змісту освіти з фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка (м. Тернопіль)

Постановка наукової проблеми та її значення. Історичний аналіз процесів оновлення освітнього простору свідчить, що провідною тенденцією розвитку систем освіти є їх перманентність. Кожні п'ять-десять років у системі освіти виникає потреба часткового або повного перегляду її змісту. Модернізація змісту освіти має еволюційний характер. Утім, історія педагогіки засвідчує, що визначення змісту освіти завжди викликає труднощі, а допущенні помилки спричиняють невідповідність змісту освіти суспільному замовленню, перевантаження навчальних програм, або применшення можливостей навчання як засобу розвитку й формування особистості тощо. Низька результативність і неефективність реалізації змісту освіти – результат нехтування загальнопедагогічними вимогами до його розробок, чи то застарілими методологічними основами створення навчальних програм [18]. Для ймовірного оновлення методологічних засад змісту фізкультурної освіти та проведення нормоконтролю чинної навчальної програми з фізичної культури важливо виявити різні позиції науковців щодо цієї проблеми.

Мета дослідження – вивчити сучасні загальнопедагогічні вимоги до конструювання змісту фізкультурної освіти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Н. Волковою зміст освіти розглядається, як система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості [19]. Ширше розуміння змісту освіти як науково обґрунтованої системи дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх й освітньо-кваліфікаційних рівнів пропонується Я. Болюбашем [3]. І. Малафійк диференціює поняття змісту освіти та змісту навчання й визначає зміст освіти як педагогічну модель соціального замовлення, звернутого до школи. Зміст освіти, на думку автора, є теоретичною основою для визначення змісту навчання [15].

Методологічна основа для визначення змісту освіти – духовні загальнолюдські й національні цінності, сконцентрованість на актуальних і перспективних інтересах дитини [1]. Провідна роль у визначенні змісту освіти для підростаючого покоління належить меті й завданням освіти, які ставить суспільство перед школою, які генералізовані у вигляді вимог до змісту освіти в середній загальноосвітній школі та визначаються державною стратегією розвитку загальної середньої освіти [7]. Зміст освіти також повинен відповідати основним тенденціями розвитку педагогічної теорії й практики на основі аналізу структури діяльності, особистості, а також політичним та ідеологічним реаліям [14; 25]. На нинішньому етапі реформування української школи постає необхідність поєднання суспільних й особистісних інтересів. Освіта повинна бути особистісно значимою, необхідною та привабливою для кожної людини, не послаблюючи при цьому орієнтацію на задоволення суспільних потреб [21].

Дидактичне прогнозування змісту сучасної шкільної освіти, його структуризація, формування й відбір навчального матеріалу відбуваються не лише з урахуванням особливостей навчальних предметів, але й на основі методологічних та загальнопедагогічних принципів конструювання змісту освіти [12; 18; 29], до яких належать:

- *Гуманістична спрямованість* змісту загальної середньої освіти, що передбачає оптимальне співвідношення гуманітарних і природничих дисциплін, наповнення всіх курсів «олюдненими» знаннями, формування гуманістичного типу мислення, особистісно зорієнтованого світорозуміння, оптимістичних поглядів на проблеми людського життя, розуміння учнями його суті, утвердження людини як найвищої соціальної цінності, його відповідність сучасним потребам та можливостям особи [7; 24].

- *Науковість* змісту освіти, що передбачає занесення до змісту освіти лише тих фактів і теоретичних положень, які є сталими в науці; матеріалу, що відповідає сучасному стану науки, її новітнім досягненням. Зміст освіти повинен відповідати високому науковому рівню, а навчальні програми генералізувати навчальний матеріал на основі фундаментальних положень сучасної науки, групувати його навколо провідних ідей і наукових теорій [19].

- *Полікультурність*, яка полягає в поєднанні гуманітарної, природничо-математичної освіти й трудової підготовки, класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, органічний зв'язок із національною історією, культурою, традиціями. Водночас полікультурність передбачає відсутність у змісті освіти надто ускладненого й другорядного матеріалу [12].

• *Інтегративність* змісту, що передбачає орієнтацію на інтегральні курси, пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу. Призначенням навчальних програм є не лише формування вмінь і навичок учнів із кожного предмета, а й реалізація міжпредметних зв'язків, що сприятиме формуванню наукового світогляду [18].

• *Єдність змістової та процесуальної сторін* (принцип контекстного оволодіння навчальним змістом) навчання при формуванні й структуруванні змісту навчального матеріалу, що передбачає наявність у всіх навчальних предметах пізнавальної та практичної перетворювальної діяльності. Оптимальне поєднання теоретичних і практичних компонентів передбачає підготовку учнів до застосування засвоєних теоретичних знань на практиці. До того ж навчання в цьому зв'язку є не лише способом одержання знань і формування вмінь та навичок, а й засобом озброєння учнів методами здобування нових знань, самостійного набування вмінь і навичок; реалізації ідеї взаємозв'язку науки й практики [1]. Відповідно до цього принципу, педагогічна оцінка наукових знань повинна здійснюватися з раціонального погляду, ураховуючи їхню життєву значущість для людини. Звідси й підвищення інструментально-перетворювальної ролі дослідного знання, оскільки воно виступає необхідним пізнавальним засобом досягнення, суб'єктом різноманітних практичних цілей [21].

• *Органічний зв'язок із національною історією, культурою, традиціями*. Зміст освіти сучасної української школи має два аспекти – національний і загальнолюдський. У сучасних науково-педагогічних дослідженнях стверджується, що засвоєння наукових та культурних понять повинно здійснюватися через їх піднесення до рівня загальнокультурних і національних проблем, надання змісту освіти українознавчої спрямованості. Завдання загальної середньої освіти полягають у вихованні громадянина України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу й інших народів і націй [7; 22; 30].

• *Відповідність змісту освіти світовим стандартам* допомагає школі інтегруватись у світовий освітянський простір, який розвивається за законами, притаманними всій світовій спільноті, насамперед європейським країнам. Одним зі способів оновлення змісту освіти й інтеграції до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація навчальних програм на набуття ключових компетентностей та створення ефективних механізмів їх запровадження [21; 26].

• *Через світський характер* змісту освіти загальноосвітня школа покликана формувати науковий світогляд учнів. Зміст освіти передбачає можливість розкриття перед учнем реальності об'єктивного світу, його суперечливості, пізнаваності. Досягнувши повноліття й ставши дорослим, вихованець сам може зробити власний світоглядний вибір [29; 31].

• *Одною із сучасних тенденцій розвитку змісту освіти є його стандартизація*. Вона спричинена потребою створення в країні єдиного освітнього простору, що забезпечуватиме єдиний рівень загальної освіти в різних типах освітніх закладів. Під стандартом освіти розуміють систему основних показників, що є складовими частинами державної норми освіченості. Освітній стандарт відображає суспільний ідеал, ураховує можливості реальної особистості й системи освіти щодо досягнення цього ідеалу. Стандартизація змісту освіти відбувається через пошук найоптимальніших співвідношень між суспільно обумовленим інваріантним «ядром» (державним компонентом) освіти, який і визначається стандартом, та диференційованими компонентами (регіональним і шкільним) у загальноосвітній школі для відображення в змісті природних, соціокультурних особливостей регіону, а в старшій школі – профільності навчання з урахуванням умов роботи конкретної школи, забезпечуючи таким чином реалізацію іншого принципу конструювання змісту навчального матеріалу – *гнучкості* [11; 20].

• *Доступність змісту* освіти визначає її відповідність віковим можливостям і рівню підготовленості учнів, а також обсяг матеріалу, який потрібно засвоїти учню. До того ж цей принцип реалізується за допомогою диференціації змісту, що передбачає альтернативні можливості для одержання освіти відповідно до індивідуальних потреб та здібностей.

• Одним із напрямів реалізації *принципу системності* в конструюванні змісту навчального матеріалу є створення спеціальних комплексів-систем (блоків), що відображають розвиток системних наукових уявлень. Між цими комплексами встановлюються певні логічні та змістові відносини, які можуть змінюватися, забезпечуючи трансформацію знань [16; 18].

• *Фундаменталізація* змісту освіти має різноманітне трактування в педагогічній літературі. Одні розуміють її як поглиблену підготовку за певним напрямом, інші – як усебічну гуманітарну й природничу освіту на основі оволодіння системними, інтегрованими, такими, що формують цілісний енциклопедичний світогляд [5]. Тут же зазначимо, що окремі науковці вважають формування енциклопедичних знань рудиментом радянської освіти [30]. Не претендуючи на глибокий порівняльний аналіз сутності поняття, відзначимо, що найчастіше така вимога висувається до формування вузівського змісту освіти [23; 27]. Між тим окремі науковці [10] вважають її актуальною для середньої й старшої школи. У термінах експертів «Римського клубу» «фундаменталізація» означає потребу пе-

реходу від «підтримувальної» до «випереджальної» інноваційної освіти. Сутність цієї концепції полягає в тому, щоб перебудувати зміст та методіку навчального процесу з орієнтацією на майбутнє – умови життя й професійної діяльності, у яких випускник опиниться після закінчення навчання. Такий підхід до визначення змісту освіти є виправданим, оскільки значна частина знань утрачає актуальність протягом 3–5 років. Тому головну увагу в навчальному процесі потрібно звертати на розвиток творчих можливостей школярів, освоєння сучасних методів отримання, накопичення, класифікації, аналізу та застосування інформації, що передбачає засвоєння учнями способів пізнання, набуття особистого досвіду творчої діяльності. Важлива умова реалізації системи випереджаючої освіти – її тісний зв'язок із наукою, «умонтованість» освіти в системі наукових досліджень [9]. О. Савченко, І. Якиманська вважають такий підхід до визначення змісту освіти способом її «осучаснення», що сприятиме розвитку життєвих уявлень дитини, її самореалізації та адаптації в самостійному житті. Отримані знання повинні бути не нагромадженням понять, законів, фактів, а виступати відображенням дійсності в мисленні особистості, як продукт її духовної діяльності. На основі таких знань учні вироблятимуть моральні принципи, оволодіватимуть у період навчання в школі соціальним досвідом [22; 32].

- Сутність принципу *наступності й перспективності* в освіті, у тому числі при формуванні її змісту, виявляється в єдності навчально-виховного процесу. Наступність – це зв'язок попереднього матеріалу з наступним, взаємодія попередніх і нових знань; поступове розширення й поглиблення знань, умінь і навичок, їх повторення на більш високому рівні; урахування якісних змін, які відбуваються в особистості вихованця; забезпечення внутрішньопредметних зв'язків; установлення зв'язків між окремими етапами навчання, додержання логіки навчального процесу [6; 8]. Наступність в освіті реалізується узгодженням її змісту між різними ланками школи, окремими класами, класною й позакласною діяльністю, аудиторною та самостійною роботою [2; 28].

- *Відповідність основних компонентів змісту освіти структурі базової культури особистості.* Кожний компонент виконує у змісті освіти свої специфічні функції й водночас вони щільно пов'язані між собою та лише у своїй єдності визначають цілісність формування особистості [19]. Зміст навчальної дисципліни «фізична культура» є системою з визначеними в ній компонентами, що повинні мати культурологічне спрямування. Так, *аксіологічний і когнітивний* компоненти передбачають уключення в пізнавальний процес основних термінів та понять фізичної культури; наукові факти, які пояснюють закономірності функціонування фізичної культури суспільства й особистості та формують переконання; основні закони, положення, принципи, що розкривають сутність явищ у фізичній культурі, об'єктивні й суб'єктивні зв'язки між ними; теорії, пояснення явищ фізичної культури як соціального феномену, що визначає особистісний розвиток; знання про методи пізнання фізичної культури, історію її розвитку; засоби творчого використання знань, умінь, навичок у різних формах фізкультурної діяльності. *Операційно-поведінковий* компонент ідентифікується з організацією практичних занять фізичними вправами. Для *індивідуально-творчого* – притаманне поступове перетворення процесів навчання й виховання в процесі самоосвіти, самовиховання, самоудосконалення та саморозвитку [4; 7]. Важливими компонентами змісту освіти В. Основина [17] вважає *комунікативну* її складову частину, яка формує досвід міжособистісного спілкування. *Рефлексивний* компонент змісту освіти забезпечує самопізнання, саморозвиток особистості, здатність до рефлексії, оволодіння способами саморегуляції, самовдосконалення, моральне самовизначення, становлення життєвої позиції, самосвідомості – повного розуміння своїх індивідуальних особливостей, свого значення й ролі в житті, оцінка стосунків з іншими, спроможність адаптуватися до умов життя, що змінюється, готовність впливати на ці умови для досягнення особистого успіху та суспільного прогресу [11]. Загальнотеоретичне уявлення про зміст освіти передбачає присутність у ньому *ціннісного компонента*. Конструювання змісту освіти з ціннісних позицій вимагає створення навчальних програм, які мають на меті формування позитивних мотивів діяльності, інтересів і потреб учнів, надання науковим і культурним поняттям життєвої конкретності, особистісного смислу [6].

У педагогічній літературі можна простежити інші підходи до визначення компонентів змісту сучасної освіти (І. Я Лернер, А. І Кузьмінський та ін). Їх аналіз свідчить про однакову сутність таких структурних елементів, об'єднану різними умовними назвами.

О. Корсакова, С. Трубачова наголошують на рівноправності всіх компонентів змісту освіти. Це означає неможливість заміни компонентів, а отже, і їхніх функцій, один одним. Так, наприклад, формування ціннісних орієнтацій не може підмінюватися знаннями про цінності, розвиток особистості ототожнюватися лише з посиленням розумових здібностей дитини [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Методологічною основою для визначення змісту освіти є духовні загальнолюдські й національні цінності; сконцентрованість на актуальних і

перспективних інтересах дитини; суспільне замовлення, виражене державною стратегією розвитку загальної середньої освіти; тенденції розвитку педагогічної теорії та практики; політичні й ідеологічні орієнтири.

Розробка змісту освіти повинна відбуватися з урахуванням таких методологічних та загальнопедагогічних принципів: гуманізму; світської спрямованості; науковості; полікультурності; інтегративності; єдності змістової й процесуальної сторін; зв'язку з національною історією, культурою, традиціями; відповідності світовим стандартам; матеріально-технічному рівню оснащення навчального процесу та часу, відведеному на вивчення конкретної дисципліни; відповідності основних компонентів змісту освіти структурі базової культури особистості; стандартизації; доступності; системності; фундаменталізації; наступності й перспективності.

У процесі конструювання змісту освіти порібно враховувати всі його компоненти для цілісного формування особистості та зважати на їх рівноправність і не взаємозамінність для повноцінного функціонування таких складників.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні нормоконтролю чинних навчальних програм із фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів.

Джерела та література

1. Бикмухамедов Р. К. Зміст процесу фізичного виховання в системі педагогічної освіти / Р. К. Бикмухамедов // Теорія і практика фізичної культури. – 2003. – № 7. – С. 45–50.
2. Білоус К. Наступність у роботі школи / К. Білоус, Н. Кузьменко // Директор школи. – 2010. – № 4. – С. 11–16.
3. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. для слухачів закл. підвищення кваліфікації системи вищої освіти / Я. Я. Болюбаш – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
4. Борейко Н. Ю. Модель професійної фізичної культури майбутнього інженера. Фізичне виховання студентів творчих спеціальностей / Н. Ю. Борейко // Сборник научных трудов. – Харьков : ХГАДИ (ХХПИ), 2009. – № 4. – С. 22–30.
5. Васківська Галина. Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі в умовах профільного навчання як соціально-педагогічна проблема / Галина Васківська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/>
6. Вашуленко О. Питання наступності в педагогічній теорії / О. Вашуленко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 49–58.
7. Виленский М. Я. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве ВУЗа / М. Я. Виленский // Физическая культура. – 1996. – № 1. – С. 27–32.
8. Вовк В. М. Педагогічні основи наступності фізичного виховання учнівської і студентської молоді : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / В. М. Вовк. – Луганськ, 2009. – 40 с.
9. Заїка Людмила Анатоліївна. Випереджаюча освіта як ключовий напрямок сучасної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com10_DN_2012/Pedagogica/4_106884.doc.htm.
10. Клепко С. Ф. Інтеграція як фундаменталізація змісту освіти / С. Ф. Клепко // Інтеграція елементів змісту освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава, 1994. – С. 12.
11. Корсакова О. К Зміст сучасної шкільної освіти: дидактичний аспект / О. Корсакова, С. Трубочева. – К. : ФАДА ЛТД, 2003.
12. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 3-тє вид., виправл. – К. : Знання-Прес, 2008. – 447 с.
13. Леднев В. С. Содержание образования : учеб. пособие / В. С. Леднев. – М. : Высш. шк., 1989. – 360 с.
14. Максимюк С. Педагогіка : навч. посіб./ Світлана Максимюк. – К. : Кондор, 2005. – 670 с.
15. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. / Іван Малафіїк. – К. : Кондор, 2005. – 397 с.
16. Мойсеюк Н. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. Є. Мойсеюк. – 5-тє вид., доповн. і переробл. – К. : [б. в.], 2007. – 656 с.
17. Основина В. А. Общедидактические подходы к проектированию учебной программы по предмету / В. А. Основина [Электронный ресурс]. — Режим доступа : idc.ulstu.ru/ipk/Osnovina.doc.
18. Пальчевський С. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Степан Пальчевський. – К. : Каравела, 2007. – 575 с.
19. Педагогіка : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К. : Вид. центр «Академія», 2003. – 616 с.
20. Подласый И. П. Педагогика : учеб. для студ. ВУЗ / И. П. Подласый. – М. : Просвещение-Центр ВЛАДОС, 1996. – С. 25.
21. Про зміст загальної середньої освіти : наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : НАПН України, 2015. – 118 с.
22. Савченко О. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. ф-тів / О. Савченко. – К. : Абрис, 1997.
23. Семеріков С. О. Фундаменталізація навчання інформатичних дисциплін у вищій школі : монографія / С. О. Семеріков, М. І. Жалдак. – Кривий Ріг : Мінерал ; Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 340 с.

24. Слостенин В. А. Проектирование содержания педагогического образования: гуманистическая парадигма / В. А. Слостенин. – М. : Магистр-Пресс, 2000. – С. 229–247.
25. Степанова Тетяна. Компоненти і чинники формування змісту освіти / Тетяна Степанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://docviewer.yandex.ua/?url=http %3 A% 2F%2Fwww.ird.npu.edu.ua](https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fwww.ird.npu.edu.ua)
26. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : «К.І.С.», 2003. – 296 с.
27. Теплицький О. І. Об'єктно-орієнтоване моделювання в системі фундаменталізації підготовки майбутнього вчителя інформатики / О. І. Теплицький // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Вип. 50. – Ч. 2. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – С. 285–288.
28. Тимошина И. Н. Актуализация преемственности содержания и организации адаптивного физического воспитания детей, подростков и учащейся молодежи в образовательных учреждениях : автореферат дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / И. Н. Тимошина. – СПб., 2008. – 40 с.
29. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. / Михайло Фіцула. – 2-ге вид., виправл., доповн. – К. : Академвидав, 2005. – 559 с.
30. Фруктова Я. С. До проблеми фундаменталізації змісту педагогічної освіти / В. П. Покась, Я. С. Фруктова // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : КУ ім. Бориса Грінченка, 2013. – Вип. 19. – С. 70–74.
31. Ягунов В. Педагогіка : навч. посіб. / Василь Ягунов ; ред. С. В. Головка. – К. : Либідь, 2002. – 559 с.
32. Якиманська І. С. Особистісно-орієнтована освіта в сучасній школі / І. С. Якіманская. – М. : Просвещение, 1996. – 156 с.

Анотації

Процес модернізації змісту освіти має еволюційний характер. Для проведення нормоконтролю чинної навчальної програми з фізичної культури в загальноосвітніх закладах та ймовірного оновлення методологічних засад змісту фізкультурної освіти важливо знати про бачення науковцями загальнопедагогічних вимог, що ставляться до конструювання змісту освіти. Аналіз та узагальнення літературних джерел дав підставу з'ясувати методологічні основи формування змісту освіти. Також наведено максимальний перелік і роз'яснено сутність методологічних та загальнопедагогічних принципів формування змісту освіти; узагальнено сучасні наукові доробки щодо компонентів змісту освіти, імплементація яких забезпечить цілісне формування особистості в процесі фізичного виховання за умов урахування їх рівноправності та не взаємозамінності.

Ключові слова: зміст освіти, методологічні основи, принципи формування змісту освіти, компоненти змісту освіти.

Инна Омеляненко. Современные требования к конструированию содержания образования из физической культуры в общеобразовательных учебных заведениях. *Процесс модернизации содержания образования имеет эволюционный характер. Для проведения нормоконтроля действующей учебной программы из физической культуры в общеобразовательных заведениях и вероятного обновления методологических основ содержания физкультурного образования важно знать о виденье научными работниками общепедагогических требований, которые выдвигаются к конструированию содержания образования. Анализ и обобщение литературных источников позволил определить методологические основы формирования содержания образования. Также приведен максимальный перечень и растолкована сущность методологических и общепедагогических принципов формирования содержания образования; обобщены современные научные доработки относительно компонентов содержания образования, имплементация которых обеспечит целостное формирование личности в процессе физического воспитания при условии учета их равноправия и не взаимозаменяемости.*

Ключевые слова: содержание образования, методологические основы, принципы формирования содержания образования, компоненты содержания.

Inna Omelyanenko. Modern Requirements to Formation of the Content of Physical Culture Education in Secondary Institutions. *The process of education modernization has evolutionary nature. For realization of normal inspection the current curriculum on physical culture in secondary institutions and possible update of physical culture methodological foundations content, it is important to know about the vision of scientists in pedagogical requirements area, they are necessary for building of the educational content. Analysis and synthesis of the literature allowed to apply methodological principles for educational content formation. Also it was presented a full list and explanation of methodological and pedagogical essence in principles of educational content formation; summarized the modern scientific researches about components of educational program content, implementation of them will allow identity formation in physical culture process by meeting the conditions of equality and not interchangeability.*

Key words: educational content, methodological basis, principles of educational content formation, components of content.